

Csicsay Alajos

A kétéltűek

Az első gerinces állatok, amelyek már nemcsak kopolyúval tudtak lélegezni, a kétéltűek voltak. Mintegy 350 millió évvel ezelőtt kezdtek birtokukba venni a szárazföldet. Első kövületüket Grönlandon találták meg, bár e lelet négy lábú (Tetrapoda) állat volt, de mint a neve is mutatja (Ichthyostega), átmenetet képezett a halak és a kétéltűek között. 210 millió éves kétéltű-kövületekre Szlovákia területén is ráakadtak a kutatók, Ajnácskő és Dévényújfalú közelében. Gondoljunk bele, mi, modern társadalmat alkotó emberek, mindössze öt-hatezer év óta létezünk, ők meg már több mint 300 millió éve. Volt idejük bőven benépesíteni a Földet. Életük a vízhez kötött, ivadákaik (lárvák, ebihalak, porontyok) kopolyúval lélegeznek, és átalakulással (metamorfózis) fejlődnek, a tengerekben viszont hiába keresnénk őket, mert ott már rég nem élnek.

Az elmúlt három esztendőben, Magyarországon – ami ott érvényes, biogeográfiai hovatartozás szerint, nálunk, Dél-Szlovákiában is az kell, legyen – az év kétéltűi voltak: 2013-ban a barna ásóbéka (*Pelobates fuscus*), 2014-ben a mocsári teknős (*Emys orbicularis*) és 2015-ben a dunai tarajos göte (*Triturus dobrogicus*).

Amikor e téves információt olvastam az interneten, kissé meglepődtem, mert mint köztudott, a teknősök rendje (*Chelonia*) nem a kétéltűek osztályába (*Amphibia*) tartozik, hanem a hüllőkébe (*Reptilia*). Igaz, népiesen szokták őket, illetve az egyetlen nálunk előforduló fajukat, a mocsári teknőst, békának, pontosabban teknősbékának is mondani. Lőrincze Lajosnak az *Édes anyanyelvünk* c. kötetében olvasható egy kedves anekdota, mely arról szól, hogy az egyik magyar újságíró a feleségének vett egy „teknősbékát”, amit az asz-

szonyka – lévén kínai, de már jól beszélt magyarul – találóan „gyalogbékának” keresztelt el. Ennek kapcsán a kiváló nyelvész és nyelvművelő író fel is sorol néhány gyalog- előtagú összetett szót, sőt egy közmondást is idéz: „Kiváglak, mint a gyalogbékát”. Lőrincze professzor az említett írásában végig kitart a „teknősbéka” megnevezés mellett, nem kizárt, ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy valaki a kétéltűek közé sorolta a teknőst, de korántsem az MME, mert az Egyesület 2014-ben az év hullőjének választotta a mocsári teknőst, nem pedig az év kétéltűjének. Tán nem árt, ha a biológia szakosok néha az ilyen félretájékoztatásra is felfigyelnek. Meg arra is, hogy ami a mindennapi nyelvhasználatban igaz és helyes, a szaknyelvben nem biztos, hogy az.

2015-ben az év kétéltűje, mint fentebb jeleztem, a dunai tarajos göte volt. Meg kell mondanom, elterjedtsége ellenére sosem találkoztam vele, hacsak gyerekkoromban nem, amikor Csiliznyárad határának egyik víz- árkaiban pajtásaimmal furcsa jószágokra lettünk figyelmesek. Egyik kisbarátom (lehetett 7-8 éves) azt állította, ő már régóta ismeri ezeket a pécercéket. Sohasem kérdeztem meg tőle, kitől hallotta e nálunk ismeretlen furcsa megnevezést, amit aztán az egész gyerekbanda fenntartás nélkül elfogadott. Pár év múlva az árok kiszáradt, s a tarajos göték, merthogy azok voltak – ki tudja, melyik fajnak a tagjai –, nyomtalanul eltűntek. Csak tippelni tudom, hogy a *Triturus cristatus* fajhoz tartozók lehetnek, mert később egyik biológia szakos kollégám, az iskola folyosóján ezeket tartotta akváriumban. Többet is együtt, de végül csak egy maradt közülük. Valószínűleg nem táplálta kellően a fogva tartott állatait, ezért felálták egymást, bár az is lehet, hogy a gyerekek csenték el őket egyenként.

A kolléga szent meggyőződéssel állította, hogy a göték kannibálok. Én nem kísérleteztem velük, azonban nekem ők – de csak magamban – örökre pécercék maradtak. Azért írom le ismételtelen e fogalmat, hogy érzékeltessem, mennyire képesek bevésődni az ember emlékezetébe a népi elnevezések. Ehhez azonban tudni kell, hogy létezik egy hasonló élőlény, csak hogy az növény, a vízi peszérce (*Lycopus europaeus*), ami az ajakos virágúak közé tartozik, amit tájnyelven mondanak pécercének, pöszörcének, vízigyopárnak, de hadd ne soroljam, hogy még mi mindennek. E nevek hasonló módon keletkeztek, mint a mi göténké, valaki, aki meglátott egy számára ismeretlen élőlényt, kapásból rávágta, hogy így vagy úgy hívják, a szó aztán elterjedt, meggyökeresedett azon a vidéken, s végül beépült a magyar szókészletbe. Ezért van a legtöbb élőlénynek tájanként más-más neve, de sajnos a már elfogadott biológiai (latin) nevezzéktan is idővel (meg)változik, ezért történhet meg, hogy a szakkönyvek (is) évtizedek múltán hasznavehetlenné válnak. Hosszú időnek kell eltelnie, amíg becses kincsekké avanszálnak – a könyvgyűjtők számára. De ez már igazán más téma.

Mielőtt visszafelé számolva a második, vagyis a 2013-as év kétéltűjére kerítenénk sort, ami egy békafaj, előbb szóljunk a békákról, vagyis a farkatlan kétéltűek rendjéről (*Anura*), melyek a sarki területeken kívül az egész Földön elterjedtek. Az ismert fajaik száma már az 1900-as évek közepén meghaladta a kétezret. Azóta több új fajt is felfedeztek, legutóbb 2014-ben is egyet. Viszont Magyarországon, így Dél-Szlovákiában is, mindössze 12 (11) fajuk él. Testfelépítésük által hiába hasonlítanak oly nagyon egymásra, mert bizony több szempontból is különbözőek.

Külső alakjukban ugyan nem, inkább a szájszervük felépítésében, így a hangadószerveik működésében, a táplálékszerzésben, és persze az életmódjukban is. A nálunk élő korongnyelvű békák családjába két faj tartozik. Egyik a vöröshasú (*Bombina bombina*), másik a sárgahasú unka (*Bombina variegata*). Az előbbinek kissé unalmas énekét az „u-u, u-u”-t gyerekkoromban estétől reggelig, borús időben napközben is szünet nélkül lehetett hallani. Eső után csak úgy hemzsegték a réteken. Akkoriban egy babona fűződött hozzájuk, miszerint ha agyonütnek közülük csak egyet is, a többi esővel bosszulja meg. Egyszer csak végképp elhallgattak Csilizközben. Nagy örömmre két évvel ezelőtt a Párkány melletti Ebed határának egy sekély vizű tavában újra hallhattam őket. Állítólag ott sosem némultak el, vagyis fenn tudtak maradni.

A varasbékáknak, ismertebb nevükön a varangyoknak szintén két faja él nálunk, a barna varasbéka (*Bufo bufo*) és a zöld varasbéka (*Bufo viridis*). Az emberek okkal viszolyognak tőlük, mert nem csak „csúnyák”, hanem a bőrük mirigyei mérgeanyagot termelnek, ezért nem tanácsos kézbe venni őket. Alighanem róluk írta Arany János a Családi körben, hogy a „Lomha földibékák szanaszét görögnek”. Kissé nehézkesen mozognak, inkább másznak, mint ugranak. Tőlük sokkal csábítóbbak küllemre a gyerekek kedvencei, a zöld levelibékák. Egyetlen fajuk él nálunk, a *Hyla arborea*. Amilyen kicsi, olyan nagy hangon brekeg. Ha megszólal, azt szokták mondani, eső lesz. Nem mindig válik be a jóslata. Sokféle, fajra jellemző békahangot – kurutytyolástól a brekegésig – tavasszal és nyáron lehet hallani, de alighanem legszebb mind közül a varasbékák pirrógó zenéje, amiről úgy vélhetné

az ember, valamilyen madártól vagy hangszerből ered. Azt mondják egyes szakemberek, ők a legintelligensebb, vagyis a legtanulékonyabb békák. (Emberszemmel nézve.)

Aki nem foglalkozik behatóan az élővilággal, annak meglepő lehet, hogy van egy békacsalád, amelyet úgy neveznek, valódi vagy igazi békafélék (*Ranidae*). Mindenütt megtalálhatók, kivéve Új-Zélandot és Ausztráliát, így hát nálunk is élnek, de csak összesen hat fajuk. Legelterjedtebb a kecskebéka (*Rana esculenta*) és a tavi béka (*Rana ridibunda*), amelyek könnyen összetéveszthetők, viszont a tavi béka nagyobb, mintegy 17 cm-es hosszúságával az egyik legtermetesebb európai békafaj. Mindkettő a zöld békák nemébe tartozik, seregeik (ez a helyes gyűjtőnevezés) a nagyobb, tartósabb pocsolyákat is szinte ellepik, de ahol sok a víz, a kecskebékéé az elsőbbség, amely a huncutkodó dallal ellentétben sohasem mászik fel a fűzfára. A többi igazi béka színe barna, így a gyepi békéé (*Rana temporaria*) is, amelynek „nincs szociális kötődése”. Ez azt jelenti, a víztől eltávolodva, magányosan kószál a szárazon. De, mint minden békafaj, szaporodása idején ő is felkeresi a vizet.

Nem szoltunk még a 2013-as év kétéltűjéről, a barna ásóbékáról, ami egyetlen nálunk élő fajával szintén külön családot alkot, s a „homokos, löszös laza területek lakója.” Nyilván azért, mert ilyen szerkezetű talajba tudja könnyen beásni magát a hátsó lábán levő elszarusodott „ásósarkantyújával”. Nappal a maga vájta lyukban rejtőzködik, és csak éjjel jár vadászni rovarokra. Sokkal több mondanivalóm nem is igen van róla, mint az, hogy igen-igen ritka.

A békákról viszont lenne még szavam, ám annyit mindenképpen megérdemelnek, hogy az irodalomban a rútság egyik megtestesí-

tői. Valamikor Csilizközben szokás volt krampusznak nevezni őket. Mi, gyerekek, amikor az ismert „Ántán ténusz” kiszámolót skandáltuk, aminek a vége az, hogy „te vagy az a vén krampusz”, sohasem egy ijesztő, csúf emberre, netán ördögre gondoltunk, hanem a békára. A Bibliában a tíz egyiptomi csapás közül a békák inváziója volt a második nagy veszedelem. A történelem folyamán többször előfordult, hogy békaeső hullott az égből, az utóbbi években, például 2005-ben, Szibériában, 2010-ben Magyarországon, Szolnok közelében, 2015-ben pedig Kína egyik tartományában, Liaoningben. Hogy volt ez lehetséges? Úgy, hogy valahol egy erős forgószél (tornádó) felszipantotta, s amikor kifáradt, távoli vidékeken szórta le (nem csupán őket) százszámra a megrémült emberek fejére.

Bármilyen visszataszító a békák külleme, az emberek mégis megeszik őket. A nálunk élő békafajok közül egyedül a varangyok nem ehetőek, a többinek is csupán a hátsó combjai, de hogy mekkora lehet egy levelibéka vagy egy kis tavi béka (*Rana lessonae*) zsírban sült cupákja, elképzelni sem tudom. De ha valakinek gusztusa támad rá, fusson el hamar Virágékhoz, amikor ég náluk a világ. Persze ez csak olcsó vicc.

Én inkább a mesékben és a versekben látom szívesen a békát. Aki viszont szereti a tréfás dalokat, zenét, ajánlom, hallgassa meg Vujicsics Tihamér operaparódiáját, amelyben Bátori Ödönke azzal nyúzza a mamáját, hogy fogjon neki békát. Annak ellenére, hogy e csúfolódó, disszonáns zenemű inkább hasonlít a macskazenére, mint a békák tarka kuty-kuruttyára, méltó helyet kapott a zeneirodalomban. De ha valaki jobban kedveli a békakonzertet, abból is akad bő választék – az interneten.